

Становлення „афганського” руху в УРСР (1980 – 1991 рр.)

Сергій Червонописький,
голова Української спілки ветеранів Афганістану
(воїнів-інтернаціоналістів)

Автор, досліджуючи джерела й етапи зародження та розвитку „афганського” руху в Україні радянського періоду, відзначає, що його учасникам довелося долати серйозні перешкоди: було й ігнорування, і замовчування, і пряма протидія. Офіційну підтримку „афганці” одержали тільки за два роки до закінчення війни. Автор висловлює думку, що якби „афганці” відразу потрапили в „тепличі” умови, то не змогли б надбати досвіду боротьби за своє визнання, за своє місце в суспільстві. А без такого досвіду їхня організація могла б зійти з політичної арени ще 1991 року.

В сучасній політології існує ціле розмаїття розуміння і визначень змісту недержавних, неполітичних організацій і рухів. Так, автори підручника „Політологія” (за редакцією Ф. Кирилюка) вважають громадсько-політичні об’єднання невід’ємним елементом політичного життя будь-якого демократичного суспільства. До них відносять громадські організації, рухи, політичні, громадсько-політичні організації, партії тощо. При цьому, чіткого поділу між організаціями і рухами не проводиться. Автори підручника вважають, що громадсько-політичні об’єднання виникають переважно як організації груп і окремих громадян, між якими встановлюється свідомий зв’язок і систематичне співробітництво заради досягнення певної мети на підставі спільних політичних інтересів [1]. Політологічний енциклопедичний словник визначає „громадські організації та рухи як добровільні масові об’єднання громадян, що виникають внаслідок їхнього вільного волевиявлення на основі спільних інтересів і завдань” [2]. В. Бебик застосовує іншу назву – „суспільно-політичні організації і рухи” і розмежовує їх за метою, способами її реалізації, ідейними і доктринальними засадами [3]. Нам же більше імпонує визначення суспільно-політичних рухів як політичних утворень, котрі безпосередньо не входять ні до державних, ні до

партійних структур, але впливають на політичне життя країни [4]. До речі, саме на таких засадах утворювалась і діє Українська спілка ветеранів Афганістану.

Причини виникнення „афганського” руху майже такі ж, як і причини появи інших суспільно-політичних рухів другої половини 1980-х років. Це: різкі зміни політичного, економічного, ідеологічного становища в країні внаслідок розпочатої „перебудови”; зневіра в непогрішимості соціалістичної доктрини, комуністичної ідеології; формалізм у роботі офіційних установ, традиційних (формальних) політичних структур, насамперед КПРС і ВЛКСМ; підвищення рівня інформованості населення; утвердження плюралізму; необхідність реалізації потреб особи в різних формах життєдіяльності, в тому числі й політичній. Додатковим фактором для „афганців” стала необхідність боротьби за своє визнання, захист своїх політичних, соціальних прав та прав сімей полеглих воїнів, увічнення пам’яті тих, хто не повернувся з війни.

Я. Щепанський, польський соціолог, виокремлює три етапи зародження й розвитку суспільно-політичних рухів. Для цього необхідне, насамперед, соціальне занепокоєння щодо дій влади. На першому етапі формуються ідеї, з’являються активісти, відпрацьовуються спільні підходи до вирішення проблеми. На другому етапі виникають неформальні групи та їх лідери й ідеологи, а також цільові групи, що вишукують засоби для організованої діяльності. На третьому (вирішальному) етапі формується управління і створюється сама організація, яка використовує організаційні форми і засоби для досягнення поставлених цілей, які вже набули чітких обрисів [5].

У „афганців” „соціальне занепокоєння” викликалося замовчуванням та шельмуванням війни, учасниками якої їм судилося бути. Стихійно, ще на початку „перебудови”, з’явилися перші групи, організації воїнів-інтернаціоналістів (так їх називали за компартійною традицією), які згодом злилися в єдину Всеукраїнську організацію.

Складні політичні й соціальні процеси, викликані й стимульовані „перебудовою”, призвели до краху СРСР, КПРС, ВЛКСМ, комуністичної ідеології.

Не обійшлося тут і без помітних втрат. Однією з них вважаю зруйнування системи патріотичного виховання, яка склалася в радянські часи. Нині непросто пояснити молоді „робити життя з кого?” З початку 1990-х років за взірць стали нав’язуватися істоти, що крутять носом при згадці про „цю країну”, вайлуваті „новые русские”, яким ходки в зону замінили університети, фанерні рок-зірки, „упаковані” путани, хирляві юнаки, що вирішують проблему „бути чи не бути” винятково у сфері гомосексуальної самоідентифікації. Інфантильні білобілетники з телеекранів взялися пояснювати завтрашнім захисникам Вітчизни, що в армію йдуть служити тільки „лохи” і „дебіли”. Мене, як бойового

офіцера, це не могло не обурювати.

Так, патріотичне виховання в СРСР було надто заідеологізованим. Але ж патріотизм не вигадка більшовиків! Це поняття, що означає любов до батьківщини, готовність захищати її від ворогів, зародилося в глибинах віків. Патріотизм завжди жив у серцях наших предків. Згадаймо хоча б І. Котляревського:

Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять...
Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша од гармат...

Не було винаходом комуністів і військово-патріотичне виховання. На мою думку, його структуру необхідно було зберегти, очистивши, звичайно, від ідеологічних нашарувань, наповнити його українським, козацьким змістом.

До речі, у вересні 2005 року міністр оборони України А. Гриценко в наказі про вдосконалення роботи військкоматів поставив завдання „поліпшити військово-патріотичне виховання молоді”. Краще пізно, ніж ніколи.

Перше десятиліття після Великої Вітчизняної війни не вимагало особливих зусиль для військово-патріотичного виховання. Адже не було жодної сім'ї, яку не обпала б війна. Солдати-фронтовики, партизани, підпільники, трудівники тилу були живим прикладом для юнаків і дівчат. Пізніше ефективною формою військово-патріотичного виховання стали походи місцями революційної, бойової й трудової слави народу. Перший такий похід відбувся 1965 року у зв'язку з 20-літтям Перемоги. В ньому взяли участь понад 3 мільйони молодих людей.

Молодь відтворювала героїчні сторінки історії, вела роботу під девізом „Ніхто не забутий, ніщо не забуде”. Юні пошуковці встановили імена близько 500 тисяч невідомих доти воїнів, що полягли на полях битв, створили 130 тисяч музеїв, установили 58 тисяч пам'ятників, обелісків, меморіальних знаків. З 1965 року проводилися всесоюзні ігри „Зірниця”, „Орлятко”. З'явилися клуби юних космонавтів, прикордонників, друзів Радянської Армії, військово-патріотичні об'єднання, підліткові спортивні клуби. 1970 року в СРСР працювало 1800 військово-спортивних оздоровчих таборів. У них та в оборонно-технічних клубах навчалися 23 мільйони підлітків [6].

Отже, до кінця 1970-х років склалася досить чітка система військово-патріотичного виховання. Можна сперечатися про її вади й переваги. Але безперечно, що компартії і комсомолу вдалося прищепити основній масі молоді почуття патріотизму. Інша справа, як воно експлуатувалося радянською владою.

Та комсомол, козируючи масовістю охоплення молоді обороно-спортивними секціями, гуртками, клубами, все більше впадав в кампанійщину, формалізм. Наслідки не забарилися. На початку 1980-х років половина призовників не могла виконати норми спортивного комплексу „Готовий до праці і оборони”. Ще половина, отримавши значок і посвідчення ГПО, не могла підтвердити його нормативи у військах [7].

До благородної справи патріотичного виховання молодого покоління свого часу долучилися й воїни-„афганці”. Не буде перебільшенням, коли скажу, що війна в Афганістані, якщо користуватися „перебудовчою” фразеологією, надала значного „прискорення” військово-патріотичному вихованню. Адже вже через кілька місяців після її початку в містах і селах люди могли побачити двадцятилітніх хлопців з бойовими орденами й медалями на грудях.

Прийшли й перші „похоронки”.

Ніби й під мирним небом жила країна, то звідки ж ці зовсім юні орденоносці? І звідки беруться інваліди? І що там, у „Афгані”, діється насправді? Це були пекучі питання.

Тоді далеко не всі наші громадяни знали, що після Другої світової війни радянські військові брали участь у 20 збройних конфліктах і локальних війнах на території 16 держав. Ту нашу участь у бойових операціях (окрім Угорщини й Чехословаччини) влада суворо утаємничувала.

Та афганську війну приховати було неможливо. Передусім, через тривалість, масштабність бойових дій, кількість їх учасників, котрі поверталися додому хто з нагородами, а хто й „вантажем-200”.

Але ідеологічний камуфляж на афганську війну все ж нап’яли. Тільки в роки „перебудови” громадськість змогла дізнатися про протокол засідання Політбюро ЦК КПРС від 27 грудня 1979 року „Про пропагандистське забезпечення нашої акції стосовно Афганістану”. Він зберігався в „Особливій папці” під грифом „Цілком таємно”. Наведу цитати з цього документа.

„При висвітленні в нашій пропагандистській роботі – у пресі, по телебаченню, по радіо, розпочатої Радянським Союзом на прохання керівництва Демократичної Республіки Афганістан акції допомоги стосовно зовнішньої агресії керуватися наступним:

(...) 3. Підкреслювати, що в результаті актів зовнішньої агресії, втручання ззовні у внутрішні афганські справи, що наростає, виникла загроза для завоювань Квітневої революції, для суверенітету й незалежності нового Афганістану. В цих умовах Радянський Союз, до якого керівництво Демократичної Республіки Афганістан за останні два роки неодноразово зверталось з проханням про допомогу у відсічі агресії, відгукнувся позитивно на це прохання, керуючись, зокрема, духом і буквою радянсько-афганського Договору про дружбу, добросусідство і

співробітництво.

(...) 5. При висвітленні змін у керівництві Афганістану підкреслювати, що це є внутрішньою справою афганського народу...

Давати тверду й аргументовану відсіч будь-яким можливим інсинуаціям щодо нібито радянського втручання у внутрішні афганські справи. Підкреслювати, що СРСР не мав і не має жодного стосунку до змін у керівництві Афганістану..." [8].

Коментарі, як мовиться, зайві. Адже на третій день після введення Обмеженого контингенту радянських військ (ОКРВ) було вбито лідера ДРА Х. Аміна і замінено його креатурою КДБ Б. Кармалем.

До 1985 року, в умовах тотальної цензури, офіційна пропаганда про афганську війну практично нічого не говорила. Але правда все ж проривалася. Напевне, уперше з офіційної трибуни афганська тема в Україні прозвучала у червні 1982 року на пленумі ЦК ЛКСМУ. В доповіді першого секретаря, звісно, нічого не говорилося про афганську війну. Але А. Гайдай, помічник начальника політуправління Прикарпатського військового округу, зачепив цю заборонену тоді тему. Він навів кілька прикладів з бойового життя комсомольців округу, які служили у складі ОКРВ в Афганістані [9]. Учасники пленуму зрозуміли, що радянські воїни переймаються аж ніяк не шефськими концертами в афганських кишлаках.

На повний голос афганська тема зазвучала тільки на XXV з'їзді ЛКСМУ (1987 рік). Попередній з'їзд проходив 1982 року, коли табу на все, що стосувалося афганської війни, мало тотальний характер. Тоді серед делегатів з'їзду не було учасників війни в Афганістані. Та до XXV з'їзду ситуація змінилася. Його делегатами стали більше 30 „афганців”. 13 із них обрали до складу ЦК [10]. Та все ж в офіційних документах ще не було слів „воїни-інтернаціоналісти”, „афганці”. Вживався евфемізм – „молоді воїни запасу”.

„Перебудова” оголила проблеми майже у всіх сферах радянського життя. Дружба народів СРСР „затрищала” спочатку в Якутії та Казахстані, пізніше – в інших регіонах. Під сумнів було поставлено казенний радянський патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм.

Влада гарячково намагалася вирішити несподівані для неї проблеми. Звичайно – методом постанов. Тільки у 1985 – 1987 роках було ухвалено 10 директивних документів, що стосувалися цієї теми. Так, у листопаді 1985 року ЦК КПРС прийняв постанову „Про заходи для зміцнення військової дисципліни в Радянській Армії і Військово-Морському Флоті”. 27 грудня того ж року політбюро ЦК КПУ затвердило „План заходів щодо вдосконалення військово-патріотичного виховання населення, поліпшення підготовки молоді до служби в Збройних Силах”. Правда, у протоколі засідання не було навіть згадки про війну в Афганістані, про її молодих ветеранів. Тільки між рядками можна було розгледіти цю

проблему. Наприклад, міністерству соціального забезпечення та органам влади на місцях пропонувалося „взяти на постійний контроль надання встановлених пілг сім'ям військовослужбовців строкової служби. Виявити турботу про задоволення їх побутових потреб”. Від Укрпрофради, ЦК ЛКСМУ, Спорткомітету УРСР, ЦК ДТСААФ республіки вимагалось „поглибити... виховання молоді... на прикладах мужності й героїзму військовослужбовців, виявлених у мирний час” [11].

У серпні 1987 року політбюро ЦК КПУ знову розглядає питання „Про заходи щодо реалізації в республіці настанов ХХVII з'їзду партії, січневого (1987 р.) Пленуму ЦК КПРС у сфері національних відносин, посиленню інтернаціонального й патріотичного виховання молоді”. Саме в цьому документі уперше вимагалось „активніше залучати до виховання молоді воїнів-інтернаціоналістів, розширювати мережу військово-патріотичних об'єднань, оборонно-спортивних оздоровчих таборів, рад молодих воїнів запасу” [12]. Згодом у звітах обкомів партії, міністерств і відомств, ЦК комсомолу, Укрпрофради про хід виконання цієї постанови вже з'явилися прямі формулювання: „виконання інтернаціонального обов'язку в Афганістані”, „воїни-інтернаціоналісти”, „ради воїнів-інтернаціоналістів”, „сім'ї військовослужбовців, що загинули при виконанні інтернаціонального обов'язку в ДРА” [13].

У вивчених нами документах ЦК КПУ вперше згадку про „інтернаціональний обов'язок” і вимогу віддати шану полеглим при його виконанні знаходимо в постанові секретаріату ЦК „Про організацію виконання в республіці Постанови ЦК КПРС „Про заходи у зв'язку з 45-ю річницею початку Великої Вітчизняної війни” (червень 1986 року). В одному з пунктів значилося: „Провести 22 червня ...покладання вінків... на могили... військовослужбовців, що загинули при виконанні інтернаціонального обов'язку в післявоєнний період” [14].

Більш ніж через рік після Всесоюзного збору молодих воїнів запасу 1987 року в Ашхабаді ЦК КПРС розглянув його підсумки. У своїй постанові ЦК схвалював заходи ЦК ВЛКСМ, спрямовані на розвиток активності молодих воїнів запасу у військово-патріотичному вихованні. Партійним, радянським, профспілковим, комсомольським та іншим організаціям рекомендувалося всіляко підтримувати це починання. Відповідним державним органам пропонувалося розглянути можливість ширшого залучення молодих воїнів запасу, у першу чергу з тих, хто виконував інтернаціональний обов'язок, до роботи в навчальних закладах на посадах викладачів початкової військової підготовки. ЗМІ було зобов'язано ширше висвітлювати досвід роботи з військово-патріотичного й інтернаціонального виховання молодого покоління [15].

Але ця постанова запізнилася, як мінімум, років на сім. Адже на початок „перебудови” вже десятки тисяч воїнів-афганців повернулися

додому. А процеси їх самоорганізації й самоідентифікації розпочалися стихійно зазедве не з початком війни.

Перші клуби, організації, спілки виникали самочинно на підприємствах, у містах, селищах, вузах, де з'являлися два-три „афганці”, ще на початку 1980-х років. Діяли такі організації майже на напівлегальному становищі. Та з другої половини 1980-х процес створення й розгортання діяльності афганських об'єднань перейшов в організаційну фазу. Так, на початку 1986 року ради воїнів-інтернаціоналістів з'явилися на підприємствах міста Павлограда Дніпропетровської області [16]. Тоді ж Полтавське обласне об'єднання воїнів-інтернаціоналістів увійшло до складу обласної Спілки воїнів запасу. В Чернівцях 30 грудня 1986 року „афганці” об'єдналися в клуб воїнів-інтернаціоналістів „Обов'язок” на базі будинку культури заводу „Гравітон” [17]. 1986 року виникли Черкаська, Чернігівська та інші міські спілки воїнів-інтернаціоналістів. 1987 року в Києві діяло 57 рад і клубів воїнів-інтернаціоналістів, які об'єднували 926 чоловік [18]. Луцька міська рада воїнів запасу, створена на початку 1987 року, основний акцент робила на залученні всіх молодих воїнів запасу до військово-патріотичного виховання молоді, підготовки юнаків до служби у Збройних Силах. Секція воїнів-інтернаціоналістів зібрала відомості про всіх інвалідів-„афганців”, сім'ї полеглих, взяла шефство над солдатськими могилами, сім'ями загиблих, порушила у міськвиконкомі питання про присвоєння одній з вулиць міста імені полеглого воїна-„афганця” А. Матвієнка [19]. При Криворізькому міськкомі комсомолу для організації роботи воїнів-інтернаціоналістів було створено координаційну раду [20].

У записці, підготовленій до засідання секретаріату ЦК ЛКСМУ 11 серпня 1987 року, відзначалося, що „практично в усіх міських, районних комсомольських організаціях створені й діють ради воїнів-інтернаціоналістів”. Правда, далі говорилося, що такі ради створені тільки в кожному другому міськрайкомі комсомолу Дніпропетровської, Запорізької, Чернігівської та в кожному третьому – Херсонської і Кримської областей [21].

Компартійно-комсомольське керівництво спочатку віднесло афганців до так званих неформальних організацій (про що зазначалося в попередніх публікаціях). Мине небагато часу, і коли „смажений півень” в особі неформалів добряче дзьобне владоможців, то тоді згадають і про воїнів-інтернаціоналістів, намагатимуться протиставити їх опозиційним об'єднанням, проголосити носіями нового – „перебудовчого” – патріотизму. Виступаючи на III пленумі ЦК ЛКСМУ в лютому 1988 року, секретар ЦК КПУ Ю. Сльченко скаже, що невідкладне завдання комсомольських організацій – дати здорову альтернативу негативним молодіжним захопленням, підтримати об'єднання із соціально-позитивною програмою діяльності, їх суспільно-корисну ініціативу. При

цьому секретар наголосив, що „йдеться, насамперед, про те, щоб розвивати й збагачувати практику організації клубів воїнів-інтернаціоналістів” [22].

У квітні 1989 року на V пленумі комсомольського ЦК В. Івашко, на той час вже другий секретар ЦК КПУ, назве носіями перебудови в молодіжному середовищі „об’єднання військово-патріотичного характеру, де велику роль відіграють хлопці, демобілізовані з армії, багато з яких проходили службу в тяжких умовах Афганістану і несуть сьогодні підліткам нове, реальне втілення патріотизму” [23].

Об’єднанню розрізнених організацій „афганців” сприяли проведені під егідою ЦК ВЛКСМ у грудні 1986 року в Мінську всесоюзний семінар голів рад воїнів запасу та всесоюзний збір молодих воїнів запасу (Ашхабад, 1987 рік). На той час „афганці” України вже напрацювали певний досвід роботи. У багатьох областях, містах діяли ради молодих воїнів запасу, інтернаціоналістів. Розширювалася мережа військово-патріотичних клубів і об’єднань, оборонно-спортивних таборів, очолюваних „афганцями”. Розвивалося шефство над госпіталями, інвалідами, родинами полеглих. Увічнювалася пам’ять тих, хто загинув в Афганістані. Аби приборкати „стихію”, активних „афганців” стали обирати до комсомольських комітетів. 1987 року до складу обкомів, міськкомів, райкомів комсомолу входило 1911 воїнів-інтернаціоналістів [24].

Але не все складалося безхмарно. Законне обурення викликали бездушність, формально-бюрократичне ставлення до життєво важливих потреб воїнів-інтернаціоналістів, родин полеглих з боку військкоматів, органів соцзабезпечення, комітетів комсомолу. Легше стало боротися з цим після появи 5 серпня 1987 року в газеті „Правда” гострої статті „Я вас в Афганістан не посилав...”. Вже 11 серпня секретаріат ЦК ЛКСМУ розглянув питання „Про посилення шефства комсомольських організацій республіки над воїнами-інтернаціоналістами, сім’ями полеглих”. Відзначивши деякі позитивні моменти в цій роботі, секретаріат зосередився на аналізі недоліків та виробленні заходів для їх усунення [25]. Та, за великим рахунком, у цій постанові тільки узагальнювалось те, що вже робили місцеві ради воїнів запасу, воїнів-інтернаціоналістів і первинні організації ЛКСМУ.

На той час на порядок денний вже було висунуто питання про завершення організаційного оформлення афганського руху в республіці.

26 вересня – 1 жовтня 1987 року у Хмельницькому проходив IX республіканський зліт молоді „Дорогами слави батьків”. У ньому взяли участь і 50 воїнів-інтернаціоналістів. На зльоті були секретарі, працівники апарату ЦК ЛКСМУ. Виникла ідея скористатися цим й влаштувати зустріч „афганців” з першим секретарем ЦК В. Цибухом. Розмова вийшла емоційною, відчувався наступальний дух вчорашніх воїнів. На загал

було подано близько 50 конкретних пропозицій. Умовно їх можна поділити на кілька груп.

Перша група пропозицій – організаційна. Йшлося про створення у всіх областях, містах і районах рад воїнів запасу та воїнів-інтернаціоналістів, вироблення типового положення про їх діяльність; скликання республіканського зльоту воїнів-інтернаціоналістів; створення їх республіканської ради.

Друга група – пропагандистська. Учасники зустрічі пропонували започаткувати нову, правдиву телепередачу про армію, оскільки більшість колишніх воїнів вважали всесоюзну телепрограму „Служу Радянському Союзу” такою собі солоденькою казочкою. В новій телепередачі основну увагу рекомендувалося звернути на психологічну й фізичну підготовку молоді до служби у Збройних Силах.

Третя група пропозицій стосувалася болючої теми – увічнення пам'яті полеглих у боях. На зустрічі наводився такий приклад. На прохання членів Рівненської ради воїнів-інтернаціоналістів про перейменування однієї з вулиць міста на честь полеглого в Афганістані земляка перший секретар обкому партії відповів: „На всіх полеглих вулиць не вистачить. Будемо чекати Героїв”. Це не могло не обурити хлопців, які зовсім недавно вийшли з бою. Отже, „афганці” просили ЦК комсомолу надати допомогу в створенні музеїв воїнів-інтернаціоналістів, вирішенні питань про найменування вулиць на честь полеглих в ДРА, спорудженні пам'ятників, у тому числі й спільного всім полеглим „афганцям”, нанесення на могилах написів „Загинув при виконанні інтернаціонального обов'язку”.

До четвертої групи увійшли соціально-побутові проблеми. Йшлося про те, що часто військкомати у повному обсязі не інформують воїнів-інтернаціоналістів та родини полеглих про пільги, які надає їм держава, затримують їх оформлення. Пропонувалося силами студентських будзагонів споруджувати житло для родин полеглих, а також воїнів, що одержали поранення в Афганістані.

Найоб'ємніша група пропозицій стосувалася проблем вдосконалення військово-патріотичного виховання молоді, зміцнення його кадрової, матеріально-фінансової бази. Воїни пропонували активно використовувати такі форми роботи, які викликають живий інтерес у юнаків і дівчат, ширше залучати до цієї діяльності воїнів-інтернаціоналістів. Вносилися пропозиція ширше залучати ЗМІ до пропагування кращого досвіду роботи; частіше проводити дискусії, диспути, „круглі столи”, „прямі лінії”, влаштовувати зональні семінари активістів військово-патріотичного виховання, організувати їх навчання [26].

У мене склалося враження, що секретарі ЦК В. Цибух і Ю. Соколов, працівники відділу спортивної та оборонно-масової роботи ЦК на тій

зустрічі дещо розгубилися. Здається, вони очікували, що колишні воїни почнуть скаржитися, чогось вимагати для себе. Але цього не сталося. У наших виступах проглядалася програма організаційного оформлення „афганського” руху, поліпшення військово-патріотичного виховання. „Афганці” запропонували себе в якості „бойового тягача”, що може вивести військово-патріотичне виховання на рівень сучасних вимог – з урахуванням трагічного досвіду війни.

ЦК ЛКСМУ діяв, як на ті часи, оперативно. Вже 26 жовтня 1987 року бюро розглянуло питання „Про хід виконання рішень XXV з’їзду комсомолу України з перебудови військово-патріотичного і фізичного виховання молоді”. Було затверджено пріоритетні напрями і план практичних заходів з поглиблення перебудови військово-патріотичного і фізичного виховання. Враховувались практично всі пропозиції воїнів-інтернаціоналістів [27]. 4 квітня 1988 року ЦК ЛКСМУ затвердив „Робочий план ЦК з підготовки республіканського збору молодих воїнів запасу – активістів військово-патріотичного виховання молоді”. Місцем його проведення визначили Севастополь. На збір запрошувалося 500 чоловік. Робочу групу з підготовки збору очолив Ю. Соколов. До цієї групи увійшли також я, Ю. Зубко, О. Міхнюк, В. Сіроштан [28].

Збір відбувся 4 – 8 червня 1988 року. Це була масштабна акція. Працювали дискусійні центри, консультаційні пункти, круглі столи тощо. Збір відіграв важливу роль в об’єднанні доти розрізнених спілок воїнів запасу та воїнів-інтернаціоналістів у єдину Республіканську раду воїнів запасу. Мені випала честь бути обраним її головою. В 1987 – 1988 роках пройшли збори в 23 областях України, що завершили створення обласних організацій воїнів-інтернаціоналістів [29].

Тобто, тільки після республіканського збору остаточно оформилися обласні організації. Чому не навпаки? Не могли обкоми КПУ та ЛКСМУ взяти на себе таку відповідальність без вказівки згори. Та й республіканський збір пройшов через рік після союзного з тієї ж причини. Проте це був тільки другий етап організаційного оформлення нашого руху.

У березні 1988 року ЦК ЛКСМУ доповідав ЦК КПУ, що у всіх містах і районах республіки створено клуби воїнів запасу і воїнів-інтернаціоналістів [30]. Однак обкоми партії давали тоді до ЦК дещо іншу інформацію. Так, Луганський обком КПУ повідомляв про наявність 56 рад воїнів запасу, Миколаївський налічив 25 клубів, Одеський – 23 клуби, Херсонський – 21 районну раду, Чернівецький – 11 клубів воїнів-інтернаціоналістів [31]. У звітах інших обкомів констатувалася наявність рад, клубів воїнів запасу та інтернаціоналістів у районах і містах, але не називалася їх кількість [32].

Ось така плутанина: клуби, ради, об’єднання, спілки воїнів запасу, воїнів-інтернаціоналістів. Проте вимальовувалася така структура: у

складі облміськрайрад воїнів запасу створювалися секції, об'єднання, клуби воїнів-інтернаціоналістів, які, у свою чергу, нерідко підрозділялися на секції з родів військ. Але найчастіше спілки воїнів запасу створювалися й діяли при облміськрайкомах комсомолу або як секції, філії облміськрайсекцій Радянського комітету ветеранів Вітчизняної війни. Невідповідність у цифрах, назвах дуже помітна. Може, не варто акцентувати на цьому увагу, але тоді буде важко зрозуміти, з якими труднощами пробивав собі дорогу „афганський” рух України.

Однак як би не різнилися цифри і назви, головне було в тому, що місцеві ради воїнів-інтернаціоналістів, по-перше, заклали фундамент для організаційного оформлення єдиної республіканської організації; по-друге, задовго до „цінних вказівок” згори почали провадити конкретну роботу.

Згодом воїнам-інтернаціоналістам стало тіснувато в рамках рад воїнів запасу, секцій Радянського комітету ветеранів війни та під опікою комітетів комсомолу. 1987 року діяли 663 ради воїнів-інтернаціоналістів та запасу, через рік – 845, а на початку 1990 року – вже 1003 [33]. Тому питання про створення самостійної організації все частіше порушувалось у місцевих організаціях „афганців”.

25 червня 1990 року Республіканська рада воїнів запасу разом з ЦК ЛКСМУ провела установчу конференцію Спілки воїнів-інтернаціоналістів України (СВІУ). Рада Міністрів України постановою №256 від 13 вересня 1990 року зареєструвала статут нової організації [34]. Ось так, майже через рік після закінчення війни, було створено Спілку „афганців” України, хоча об'єктивні й суб'єктивні умови склалися для цього значно раніше.

„Афганці” зосередились на трьох основних напрямках роботи: увічнення пам'яті полеглих воїнів, контроль за соціальним захистом молодих ветеранів війни та сімей полеглих, військово-патріотичне виховання молоді, її фізичне загартування.

Увічнення пам'яті загиблих. У серпні 1987 року секретаріат ЦК ЛКСМУ у своїй постанові записав: „Відділам ЦК ЛКСМУ, обкомам, міськкомам, райкомам, комітетам комсомолу продовжити роботу з увічнення пам'яті воїнів, що загинули при виконанні інтернаціонального обов'язку і виявили при цьому мужність та героїзм. Ширше практикувати включення їх до складу передових комсомольсько-молодіжних колективів, присвоєння імен полеглих піонерським дружинам, полям, організувати спортивні змагання на призи воїнів-інтернаціоналістів, влаштовувати в навчальних закладах куточки пам'яті полеглих, споруджувати погруддя і пам'ятні знаки” [35].

Голова Павлоградської міської ради воїнів-інтернаціоналістів Г. Орехов на „прямій лінії”, організованій газетою „Комсомольское знамя”, порушив питання про спорудження в Києві пам'ятника воїнам, що загинули в

Афганістані. Але секретар ЦК ЛКСМУ Ю. Соколов відповів, що це справа не проста [36]. І справді, за радянською логікою виходило так: немає пам'ятника в Москві – не може його бути й у Києві. Пам'ятник полеглим „афганцям” в українській столиці було поставлено тільки після проголошення незалежності.

Конкретна робота давала свої результати. На V пленумі ЦК ЛКСМУ у квітні 1989 року перший секретар ЦК В. Цибух відзначив, що „з ініціативи комсомольських організацій у Кривому Розі й Дніпродзержинську споруджено пам'ятники воїнам-інтернаціоналістам. Почато роботу зі встановлення пам'ятників у Севастополі, Кіровограді, Черкасах, Чернігові, Сімферополі, Миколаєві. В 16 областях республіки зібрано кошти на будівництво пам'ятників... Силами комсомольських організацій в областях республіки створено понад 200 музеїв і куточків пам'яті полеглих у ДРА” [37]. Та лукавив перший секретар, приписуючи все тільки комсомольським організаціям. Він „забув” про організації „афганців”. Але це той випадок, коли не має значення, хто зробив. Головне, що робилося немало, аби пам'ять про полеглих воїнів лишилася у віках, а до живих було поважливе ставлення.

Соціальний захист. З приходом до влади Ю. Андропова розпочався законодавчий процес визнання учасників бойових дій в Афганістані, надання їм деяких пільг. По-перше, влада поширила на „афганців” пільги, що надавалися інвалідам, учасникам Великої Вітчизняної війни. По-друге, створювалася власне „афганська” законодавча база. Цей процес тривав і за М. Горбачова. В 1983 – 1990 роках було прийнято 4 закони СРСР, 1 спільна постанова ЦК КПРС і РМ СРСР, 3 спільні постанови РМ СРСР і ВЦРПС, Міноборони і Держкомнаросвіти СРСР. Приймали свої постанови, видавали розпорядження й накази з питань соціального забезпечення, медичного, санаторно-курортного обслуговування „афганців” мінфін, секретаріат ВЦРПС, мінсоцзабезпечення, мінздрав. Президент СРСР встиг видати і свій указ щодо проблем воїнів-інтернаціоналістів. Загалом було прийнято 25 нормативно-правових актів [38]. Частина з них продублювали владні структури УРСР. Відзначаю, що в цілому в СРСР усі ці законодавчі акти виконувалися. Спроб скасувати пільги не було. Чого не скажеш про 13 урядів незалежної України.

Велику увагу комітети комсомолу республіки, ради воїнів запасу, інтернаціоналістів приділяли вирішенню соціально-побутових питань, підвищенню робітничої кваліфікації, направлення на навчання воїнів-інтернаціоналістів. Так, Київський обком ЛКСМУ у всіх містах і районах області створив робочі групи з вивчення житло-побутових умов, працевлаштування воїнів-інтернаціоналістів. Усунення виявлених недоліків брали під контроль міськкоми і райкоми комсомолу [39].

Ради воїнів запасу і воїнів-інтернаціоналістів своїх коштів не мали.

Для шефської роботи частково використовувалися залучені кошти райкомів і міськкомів комсомолу, які теж не були значними. Тому постійно вишукувалися додаткові джерела фінансування. Певну допомогу надавали комсомольсько-молодіжні трудові колективи, студентські будівельні загони, зараховуючи до свого складу полеглих воїнів і перераховуючи належний їм заробіток сім'ям.

З нашої ініціативи бюро ЦК ЛКСМУ 30 січня 1990 року прийняло рішення направити до Югославії на протезування 30 інвалідів. Оплатило поїздки і протезування бюро міжнародного молодіжного туризму „Супутник” [40].

Згодом бюро ЦК ВЛКСМ прийняло постанову „Про надбавку до пенсії дітям, батьки яких загинули в Республіці Афганістан” [41]. До речі, порівняймо. У звіті про виконання бюджету за 1990 рік, затвердженому бюро ЦК 25 лютого 1991 року, окремим рядком йшла „надбавка до пенсії дітям, батьки яких загинули в Афганістані – 156,6 тис. руб.” А на проведення XXVI з'їзду у червні 1990 року було витрачено майже 445 тисяч рублів, на утримання апарату ЦК у тому ж році – 1 мільйон 200 тисяч рублів [42]. Взагалі комсомол мав можливості для поліпшення вирішення проблем „афганців”, сімей полеглих. На 1 жовтня 1990 року, коли вже суттєво скоротилися надходження до комсомольського бюджету, ЦК ВЛКСМ мав на рахунку 20 млн. руб. Водночас було покладено під відсотки в молодіжний комерційний та Житлосоцбанк 650 млн руб. [43].

Військово-патріотичне виховання молоді. Республіканські ЦК партії і комсомолу щороку ставили завдання „забезпечити створення в кожній області базових оборонно-спортивних оздоровчих таборів, військово-патріотичних об'єднань”. Конкретизувалися їх чисельність і строки введення в дію.

Робота зі створення й організації діяльності військово-патріотичних клубів і об'єднань, оборонно-спортивних оздоровчих таборів для призовної й допризовної молоді стала одним з „бойових” напрямів діяльності „афганців”. Вже 1987 року близько 2 тисяч воїнів-інтернаціоналістів очолювали військово-патріотичні об'єднання [44]. Це не було випадковістю. „Афганцям” хотілося передати свій досвід майбутнім солдатам, аби уберегти їх від помилок, котрі часто дуже дорого обходилися у бойовій обстановці. 1987 року діяло 833 військово-патріотичні об'єднання та 307 оборонно-спортивних оздоровчих таборів, 1988 року – вже 1091 та 498, а 1990 року – 1756 та 685 відповідно [45].

З наростанням протиріч „перебудови” комсомол помітно байдужів до проблем військово-патріотичного виховання. Так само, як і до проблем „афганців”. У платформі ЛКСМУ до виборів народних депутатів УРСР передбачалося „надання всебічної допомоги нашим ровесникам, що одержали виробничі травми, каліцтва й поранення при проходженні

військової служби, виконанні інтернаціонального обов'язку" [46]. З цим не погодився, зокрема, тодішній перший секретар Хмельницького міськкому комсомолу М. Приступа. Він сказав: „Ще рік тому ми проводили зльоти з воїнами-афганцями, ставилося питання про пільги всім воїнам. Тут, у програмі, про це не сказано жодного слова, а тільки про інвалідів... Але з кожним роком і буквально з кожним місяцем усе більше хлопців одержують інвалідність. Це вже не каліцтва, пов'язані з Афганістаном, а каліцтва внаслідок Афганістану. Отут сказано, що виведено наші війська – і начебто все нормально. Але ж питання працевлаштування й ряд інших соціальних проблем воїнів-афганців потребують повсякденного вирішення. Це треба обов'язково включити до проекту програми й дати на обговорення в комсомольські організації республіки" [47]. Але до цих слів не прислухалися.

З другої половини 1990 року проблеми військово-патріотичного виховання, афганського руху перестали цікавити комсомол. Зникає й саме поняття „військово-патріотичне виховання”. Залишається тільки „патріотичне”. У плані першочергових заходів ЦК з реалізації рішень ХХVІ з'їзду ЛКСМУ, затвердженому бюро ЦК ЛКСМУ (МДС) в жовтні 1990 року, немає взагалі згадки про військово-патріотичне виховання, ради воїнів запасу, підготовку молоді до військової служби [48]. Та по-іншому вже й бути не могло: життя поставило питання про саму доцільність існування комсомолу.

Після проголошення Україною незалежності, а саме 24 – 26 жовтня 1991 року, ІІ позачергова конференція СВІУ надала організації нову назву – Українська спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів) (УСВА). Головна мета діяльності – політичний, правовий, соціальний захист молодих ветеранів, сімей полеглих, увічнення пам'яті воїнів, що загинули а „Афгані”.

Висновок

Джерела зародження, етапи становлення „афганського” руху в Україні радянського періоду неможливо оцінювати, керуючись тільки бінарною матрицею: біле – чорне. Було й ігнорування, й замовчування, й протидія. Але була й підтримка і допомога. Хоча реальна підтримка почалася тільки з 1987 року – через сім років після початку афганської війни й за два роки до її завершення. Впевнений, якби „афганців” відразу залучили до активної роботи з військово-патріотичного виховання юнацтва, підготовки до військової служби, то багатьох втрат в Афганістані можна було уникнути. Але, з іншого боку, якби ми відразу потрапили в тепличні умови, то не надбали б досвіду боротьби за своє визнання, існування, місце в суспільстві. А без цього досвіду могли б і не пережити „перебудови”, згинули б разом з комсомолом. Набутий досвід, на жаль, дуже швидко став в нагоді: в новій політичній ситуації – після

революційних подій 1991 року – „афганцям” не стало легше.

Література:

1. Політологія. Навчально-методичний комплекс. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с. – С. 317.
2. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. – С. 115.
3. **Бєбик В. М.** Політологія для політика і громадянина: (Монографія). – К.: МАУП, 2003. – 424 с. – С. 208 - 212.
4. Див.: **Сидельникова Т. Т., Темников Д. А., Шарагин И. А.** Политология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 208 с. – С. 114.
5. Там само. – С. 117.
6. Історія Ленінської Комуністичної Спілки Молоді. – Вид. 2-ге, доп. – К.: Молодь, 1971. – С. 608, 626, 640.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 7. – Оп. 18. – Спр. 1966 - Арк. 20; - Спр. 2029. – Арк. 56.
8. Цит. за: **Ляховский А. А.** Трагедия и доблесть Афгана. – Ярославль: ООО ТФ „Норд”, 2004. – С. 307.
9. ЦДАГО України – Ф. 7. – Оп. 18. – Спр. 1451. – Арк. 106 - 107.
10. Там само. – Спр. – 1966. – Арк. 131.
11. Там само. – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 1193. – Арк. 27, 28.
12. Там само. – Спр. 1464. – Арк. 29-30.
13. Там само. – Спр. 1648, 1649.
14. Там само. – Спр. 1273. – Арк. 38.
15. Див.: Краткий педагогический словарь пропагандиста. – М.: Политиздат, 1988. – С. 25 - 26.
16. ЦДАГО України. – Ф. 7. – Оп. 18. – Спр. 1966. – Арк. 131.
17. Там само. – Оп. 20. – Спр. 3944. – Арк. 44, 57.
18. Там само. – Оп. 18, Спр. 1966. – Арк. 127.
19. Там само. – Оп. 20. – Спр. 3944. – Арк. 3 - 4.
20. Там само. – Оп. 18. Спр. 2029. – Арк. 62.
21. Там само. – Спр. 1995. – Арк. 30, 33.
22. Там само. – Спр. 2029. – Арк. 144.
23. Там само. – Спр. 2096. – Арк. 161.
24. Там само. – Спр. 1966. – Арк. 131.
25. Там само. – Спр. 1995. – Арк. 4 - 8.
26. Там само. – Спр. 1966. – Арк. 117 - 121.
27. Там само. – Арк. 120 - 123.
28. Там само. – Спр. 2061. – Арк. 67 - 72.

громадянське суспільство

громадянське суспільство

29. Там само. - Спр. 2097. - Арк. 116 - 117.)
30. Там само. - Ф. 1. - Оп. 11. - Спр. 1649. - Арк. 249.
31. Там само. - Арк. 30, 134, 142, 192, 223
32. Там само. - Спр. 1465. - Арк. 5.
33. Там само. - Ф. 7. - Оп. 18. - Спр. 1966. - Арк. 129.
34. Там само. - Спр. 2220. - Арк. 11.
35. Там само. - Спр. 1995. - Арк. 6.
36. Там само. - Спр. 1966. - Арк. 131.
37. Там само. - Спр. 2096. - Арк. 79.
38. Підраховано за: Справочник воина-интернационалиста. (Извлечения из законодательных актов о льготах и пособиях) / Сост. М. С. Казакова. - М.: Воениздат, 1991. - 64 с.
39. ЦДАГО України. - Ф. 7. - Оп. 18. - Спр. 1995. - Арк. 31.
40. Там само. - Спр. 2208. - Арк. 21.
41. Там само. - Спр. 2211. - Арк. 2.
42. Там само. - Спр. 2256. - Арк. 125, 126, 127.
43. Там само. - Спр. 2219. - Арк. 55.
44. Там само. - Спр. 1995. - Арк. 30.
45. Там само. - Спр. 1966. - Арк. 129.
46. Там само. - Спр. 2114. - Арк. 31.
47. Там само. - Спр. 2100. - Арк. 134.
48. Там само. - Спр. 2219. - Арк. 30 - 33.